

Lessenserie themalijst

Burgerschap

Groepen 7 en 8

Inleiding

In deze lessenserie vind je lessen burgerschap voor de groepen 7 en 8 voor de zes thema's van burgerschap:

Samen

Verschillen

Duurzaamheid

Digitaal

Democratie

Wereld

De lessen zijn in deze volgorde te vinden in het document.

Let op!

Waarom geef je de les?

- Als leerkracht kan je goed observeren wat leerlingen weten, kunnen en willen (kennis, vaardigheden en attitude)
- De leerlingen ervaren zelf wat ze weten, kunnen en willen, m.b.t. het thema

Wanneer kan je de les geven?

- Als een bepaald thema niet recent aan bod is gekomen in de lessen
- Het advies is om dit vóór het (laten) invullen van de leerling- en leerkrachtvragenlijsten te doen

Hoe geef je de les?

- Volgens het lesformulier of een variant erop. Licht de aspecten eruit die voor jouw groep relevant zijn

Advies stappenplan:

- 1 Geef de lessen en observeer de items van de vragenlijst
- 2 Vul als leerkracht en leerling de vragenlijst van burgerschap in Zien!+ in
- 3 Analyseer de vragenlijst
- 4 Ga aan de slag met thema's en doelen die aandacht behoeven

Inhoudsopgave

Inleiding	1
Inhoudsopgave	2
Opbouw van de lessen	3
Onderbouwing van de lessenserie	4
Literatuurlijst	5
De lesplannen	5
Groep 7/8 thema Samen (60 min)	6
Bijlage thema Samen.....	11
Bijlage 1: casussen opkomen voor een ander	11
Groep 7/8 thema Verschillen (85 min)	13
Bijlage thema Verschillen	16
Bijlage 1: stelling activiteit verschillen verkennen	16
Bijlage 2: casussen	17
Groep 7/8 thema Duurzaamheid (60 min)	19
Bijlage thema Duurzaamheid	24
Groep 7/8 thema Digitaal (55 min)	25
Bijlage thema Digitaal	28
Groep 7/8 thema Democratie (65 min)	29
Bijlage thema Democratie	33
Bijlage 1: casussen.....	33
Groep 7/8 thema Wereld les 1 (60 min)	34
Bijlage thema Wereld les 1	39
Bijlage 1: lesstart dia	39
Bijlage 2: lesstart antwoorden dia	40
Groep 7/8 thema Wereld les 2 (60 min)	41
Bijlage thema Wereld les 2	46

Opbouw van de lessen:

Overzicht van kennis-, vaardigheden- en attitudedoelen

- Kennisdoelen: de leerling kent of de leerling weet
- Vaardigheidsdoel: de leerling kan
- Attitudedoel: de leerling wil

De volledig uitgewerkte themadoelen zijn te vinden op de websites onder Downloads → Burgerschap.

Te observeren ontwikkelpunten

Overeenkomend met ontwikkelpunten in de vragenlijst te vinden in de mouseover

Het overkoepelende doel van de les

Activiteiten

Elk onderdeel van de les bestaat uit de tijd, onderdeel, doelen, activiteit en materialen

Pedagogische vaardigheden

Welke en op wat voor manier komen de vaardigheden terug in de les.

Democratische basiswaarden

Welke en op wat voor manier komen de basiswaarden terug in de les.

Democratische Basiswaarde

Vrijheid
Gelijkheid/gelijkwaardigheid
Solidariteit

Ministerie van OCW,
2023

Concretisering

1. Vrijheid van meningsuiting
2. Bevorderen van de autonomie
3. Gelijkheidsbeginsel
4. Afwijzen van discriminatie
5. Verdraagzaamheid
6. Begrip/respect
7. Verantwoordelijkheidsbesef
8. Afwijzen van onverdraagzaamheid

Wetenschappelijke onderbouwing

De relevantie van het onderwerp van de les en waarom dit belangrijk is voor kinderen.

Bijlage(s)

Sommige lessen hebben aanvullend materiaal wat te vinden is in de bijlage.

Voorbeeld: een voorbeeldantwoord in de richting van het aan te leren doel

Tip: extra verdieping of een aansluitende activiteit

Opsommings tekens

- Een vraag die de leerkracht stelt
- Differentiatie van de
- activiteit of een opsomming

Let op!

Een (niet) perfect voorbeeld zijn komt niet terug in de les, maar is de rol van de leerkracht

Ossewaarde, 2022

Een grotere afbeelding van het model is te vinden via Zien!+ downloads, burgerschap/maatschappelijke competenties en dan de handelingssuggesties

Legenda:

De lesinhoud

De onderbouwing

Onderbouwing van de lessenserie

Hieronder wordt door middel van wetenschappelijke literatuur onderbouwd hoe de lessenserie is opgebouwd.

Drie vormen van feedback

- Feedup: over wat er gaat komen, het lesdoel benoemen
- Feedback: over de voortgang, door de leerkracht of medeleerling
- Feedforward: over de vervolgstappen (Hattie & Timperley, 2007)

Waarom doe je dit?

Op deze manier ben je bezig met een formatieve evaluatie van de les. (Leahy et al., 2005)

Hoe zie je dit terug in de les?

Aan het begin van de les wordt het lesdoel benoemd (feedup). De les eindigt met een terugblik van de les (feedback) en vooruitblik naar volgende lessen (feedforward)

Vragen stellen en dialoog

Waarom stel je vragen?

Zo krijg je meer informatie over het leerproces.

Het wordt het duidelijk waar de leerling de lesstof niet meer begrijpt (Christodoulou, 2016)

Waarom ga je een dialoog aan met de klas?

Er ontstaat contact tussen personen over een bepaald onderwerp.

Er wordt gestreefd naar wederzijds begrip wat inclusie ten goede kan komen (Bickmore & Parker, 2014)

Interne convergente differentiatie

Wat is dat?

De differentiatie vindt plaats in de klas en heeft als doel dat iedereen het minimumdoel behaalt. (de Koning, 1973; Reezigt, 1999)

Waarom differentieer je convergent?

Er wordt convergente differentiatie ingezet om verschillen tussen leerlingen te verkleinen (Boskers, 2005)

Hoe behaalt iedereen het minimumdoel?

Leerlingen die moeite hebben met de stof krijgen extra ondersteuning, leerlingen die meer uitdaging aan kunnen krijgen verdiepingsstof aansluitend bij het lesdoel

Hoe zie je dit terug in de les?

Bij sommige activiteiten is de uitdaging en ondersteuning uitgewerkt. Daarnaast worden er veel vragen gesteld en moeten leerlingen zelf oplossingen bedenken waardoor ze op hun eigen niveau mee kunnen doen.

Literatuurlijst

- Bickmore, K., & Parker, C. (2014). Constructive conflict talk in classrooms: Divergent approaches to addressing divergent perspectives. *Theory & Research in Social Education*, 42, 291–335. doi:10.1080/00933104.2014. 901199
- Bosker, R. J. (2005). *De grenzen van gedifferentieerd onderwijs*. Rijksuniversiteit Groningen
- Christodoulou, D. (2016). *Making good progress. The future of Assessment for Learning*. Oxford: University Press.
- De Koning, P. (1973). *Interne Differentiatie*. Amsterdam: APS / RIT
- Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77, 81–112.
- Leahy, S., Lyon, C., Thompson, M., & Wiliam, D. (2005). Classroom assessment that keeps learning on track minute-by-minute, day-by-day. *Educational Leadership*, 63(3), 19-24.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023, 29 juni). Basiswaarden democratische rechtsstaat. Burgerschap | Inspectie van het Onderwijs. <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/burgerschap/basiswaarden>
- Ossewaarde, A. (2022). *Pedagogisch Handelen - Persoonsvorming: Op welke manier kan je als opvoeder persoonsvorming bij kinderen en jongeren stimuleren, uitlokken en bevorderen vanuit een christelijk perspectief?* [E-book]. Driestar educatief / Gouwe Academie.
- Reezigt, G.J. (1999). Differentiatie in het onderwijs. In H.P.J.M. Dekkers (Red.) *Omgaan met Verschillen. Onderwijskundig Lexicon*, Editie III (pp. 11-23). Alphen aan den Rijn: Samsom.

De lesplannen

In de volgende volgorde:

Samen

Verschillen

Duurzaamheid

Digitaal

Democratie

Wereld

Groep 7/8 thema Samen (60 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

In- en uitsluiting en herkennen in geschiedenis, Nederlandse samenleving en op internationaal niveau, conflicten oplossen, herkennen iemand hulp nodig

Vaardigheden:

Opkomen voor mensen die buitengesloten worden, oplossingen bedenken oneerlijke situaties, conflict rustig oplossen, anderen bij groep betrekken zonder eigen belang

Attitude:

Opkomen voor buitengesloten mensen, nadenken over oplossingen onrechtvaardige situaties, naar anderen luisteren en problemen oplossen, iets doen voor een ander zonder eigen belang

Overkoepelend doel:

Aan het einde van de les kunnen leerlingen situaties herkennen waar buitensluiting plaatsvindt en hier zelf oplossingen voor bedenken

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling weet wat het woord respectvol is.
- De leerling weet uit de geschiedenis dat mensen elkaar buitensloten.
- De leerling weet dat mensen over de hele wereld elkaar buitensluiten.
- De leerling weet hoe je rekening kan houden met elkaar.

Vaardigheden:

- De leerling doet iets voor andere mensen als ze worden buitengesloten.
- De leerling vertelt het aan een volwassene als hij een oneerlijke situatie ziet.
- De leerling ziet wanneer iemand anders hulp nodig heeft.
- De leerling zet zich in, om andere mensen te helpen

Attitude:

- De leerling wil opkomen voor mensen die buitengesloten worden.
- De leerling wil met anderen nadenken over hoe oneerlijke situaties opgelost kunnen worden.
- De leerling wil naar andere kinderen luisteren als ze een probleem hebben.
- De leerling wil iets doen voor iemand zonder hiervoor iets terug te verwachten.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
10 min	Introductie	Kennis Attitude	Activiteit: vragen bespreken over helpen en conflicten Benoem het doel van de les. Stel onderstaande vragen, de leerlingen geven antwoord op het wisbordje en daarna volgt een korte bespreking van de antwoorden - Wanneer heb je afgelopen tijd iemand geholpen? - Wat heb je toen gedaan en waarom? - Vind je dat je iemand moet helpen zonder iets terug te verwachten? - Hoe los je een conflict met iemand anders op? - Wat betekent buitensluiten?	Wisbordje
10 min	In- en uitsluiting Nederlandse geschiedenis	Kennis Attitude	Activiteit: vragen bespreken over Anne Frank en video In de geschiedenis van Nederland zijn er wel eens groepen mensen buitengesloten. Een voorbeeld hiervan is Anne Frank. - Wie is Anne Frank? Laat de leerlingen antwoorden en kijk daarna deze video: Wie is Anne Frank? Anne Frank Huis - Waarom werd zij (en andere Joden) buitengesloten? <i>In de Tweede Wereldoorlog werden de Joden door de Nazi's apart gehouden van de rest van de bevolking. Er waren Joodse scholen en Joden mochten niet meer in bioscopen, cafés, theaters, markten en parken. Ook moesten ze vanaf 1942 een Jodenster dragen zodat ze te herkennen waren. Daarna werden de Joodse mensen naar concentratiekampen vervoerd. Hier zijn in totaal zo'n 6 miljoen Europese Joden gedood. (Voor meer informatie zie canon van Nederland, Anne Frank, en selecteer groep 7-8)</i> - Wat vind je ervan dat de Joden werden uitgesloten en waarom?	Digibord voor video

10 min	In- en uitsluiting Nederlandse geschiedenis	Vaardigheden Attitude	Activiteit: casussen over buitensluiting Casussen in groepjes bespreken (zie Bijlage) Differentiatie: • Uitdaging: Leerlingen die snel klaar zijn kunnen extra oplossingen bedenken. De leerlingen kunnen zelf een casus bedenken waar buitensluiting plaatsvindt. De leerlingen kunnen nadenken hoe de verschillende personen zich voelen. • Ondersteuning: Leerlingen die meer ondersteuning nodig hebben kan je de volgende vragen stellen: “Waar in het verhaal is er buitensluiting?” “Wie wordt er buitengesloten?” “Wat kan jij doen om hem te helpen?” Ter evaluatie één iemand per groepje kort laten presenteren/uitleggen wat er besproken is in het groepje. Stel de vraag bij elk groepje of de leerling zelf ook zo zou opkomen voor de persoon in die situatie	Geprinte casussen (zie Bijlage)
10 min	Internationale onrechtvaardigheid	Kennis	Activiteit: vragen bespreken over onrechtvaardigheid en video Bespreek de volgende vragen klassikaal: - Wat betekent onrechtvaardigheid? - Wat betekent internationale onrechtvaardigheid? Kijken van de volgende video: Eindelijk afspraken op klimaat, maar niet iedereen is blij (Jeugdjournaal) Stel onderstaande vraag: - Waarom zijn de arme landen niet blij? <i>Antwoord: Arme landen hebben meer last van klimaatproblemen dan rijke landen. Ook dragen zij minder bij aan de oorzaak ervan. Daarom willen zij meer geld om zich te beschermen tegen het extreme weer.</i>	Digibord voor video
15 min	Internationale onrechtvaardigheid	Vaardigheden	Activiteit: individueel oplossingen bedenken voor onrechtvaardigheid Leerlingen gaan individueel mogelijke oplossingen bedenken voor de onrechtvaardigheid door klimaatproblemen (5 min) Overleggen met schoudermaatje/tafelgroepje wat je hebt bedacht (5 min) Bespreken wat de verschillende duo's/groepjes hebben bedacht (5 min)	Papier (per leerling) om de oplossingen op te schrijven

			Differentiatie: • Uitdaging: Leerlingen die snel klaar zijn kunnen aangemoedigd worden om te kijken wat verschillende landen zouden kunnen doen. Is er verschil per land in wat ze kunnen doen? • Ondersteuning: Leerlingen die meer ondersteuning nodig hebben kunnen nogmaals rustig en duidelijk uitgelegd krijgen wat het probleem is. Ook kan je vragen aan de leerlingen wat zij denken dat het probleem is.	
5 min	Afsluiting		Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les “Zijn de leerlingen op de goede weg?” en wat zijn de vervolgstappen “Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?”.	

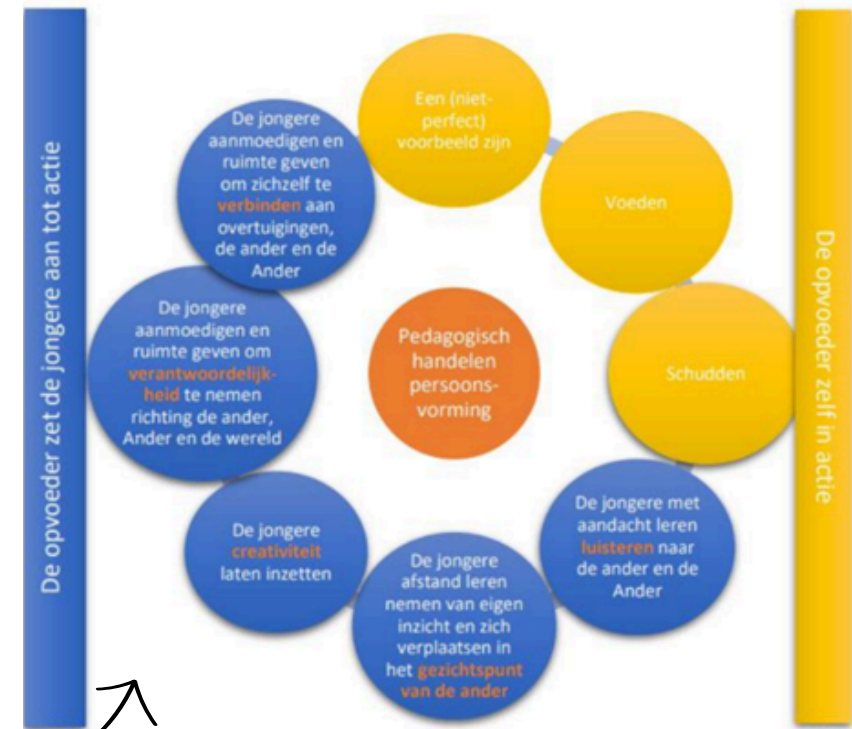
Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden door inzichten te geven in buitensluiting in de geschiedenis van Nederland en op internationaal vlak
- Luisteren door leerlingen hun oplossingen te laten delen met anderen en daarna met de klas kunnen zij zelf vertellen, maar luisteren ze ook naar de oplossingen van anderen
- Gezichtspunt van een ander doordat leerlingen moeten nadenken over buitensluiting en zich moeten verplaatsen wanneer zij oplossingen bedenken
- Creativiteit doordat leerlingen oplossingen gaan verzinnen voor onrechtvaardigheid is er ruimte voor creatief denken
- Verantwoordelijkheid doordat de leerlingen gaan bedenken hoe ze kunnen opkomen voor een ander en oplossingen kunnen bedenken voor onrechtvaardige situaties
- Verbinden doordat leerlingen zich kunnen verbinden aan een overtuiging over buitensluiting en onrechtvaardigheid

Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: de leerlingen geven hun mening op verschillende momenten in de les en de autonomie wordt bevorderd door leerlingen zelf te laten denken over het onderwerp en deze hierna te delen met medeleerlingen
- Gelijkheid: de gesprekken over buitensluiting en onrechtvaardigheid hebben betrekking op het gelijkheidsbeginsel en het afwijzen van discriminatie
- Solidariteit: door te bespreken wat buitensluiten en ongelijkheid is, waar dit plaatsvindt en wat je eraan kan doen zijn de leerlingen bezig met verdraagzaamheid en respect voor de ander

Wetenschappelijke onderbouwing

Door kennis en vaardigheden over buitensluiten en onrechtvaardigheid op te doen is er sprake van socialisatie. De leerlingen leren op te komen voor anderen en oplossingen te bedenken voor onrechtvaardige situaties. Socialisatie is één van de drie domeinen waaruit goed onderwijs moet bestaan

Biesta, G.J.J. (2012). Goed onderwijs en de cultuur van het meten. Den Haag : Boom/Lemma

Bijlage thema Samen

Bijlage 1: casussen opkomen voor een ander

Casus 1: Digitaal spel

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

- Wat gebeurt er in de casus
- Hoe kan je opkomen voor Jan?

Casus:

Jan gaat met zijn vrienden gamen. Ze hebben op school afgesproken dat ze om 4 uur starten met het spel. Nadat Jan en zijn vrienden een kwartier bezig zijn met het spel wordt hij uit het spel gezet door een vriend. Hij stuurt een berichtje naar zijn vrienden of ze hem opnieuw toevoegen, maar hierop komt geen antwoord. Ook de vriend die hem verwijderd heeft laat niks horen. Nadat hij meerdere keren heeft geprobeerd om weer mee te mogen doen geeft hij op en stopt hij met gamen.

Casus 2: Roddelen

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus
2. Hoe kan je opkomen voor Mick als jij Sofia/Zina/Anna bent?

Casus:

Sofia, Zina en Anna staan tijdens het buitenspelen met elkaar te kletsen. Ze hebben het over verschillende dingen, opeens zegt Anna dat Mick wel altijd regenlaarzen aan heeft. De andere meiden zeggen dat het hun ook is opgevallen en dat het wel raar is. Zina zegt dat ze dat zelf echt nooit aan zou doen. Sofia vult aan dat het lijkt alsof hij een zwerver is. Met zijn allen zijn ze het er mee eens dat Mick wel echt raar is met zijn regenlaarzen.

Casus 3: Buitenspelen

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus
2. Hoe kan je opkomen voor Adam?

Casus:

Adam is in de pauze buiten op het schoolplein en vraagt aan een groepje klasgenoten of hij mee mag doen met basketbal. De jongens uit de groep zeggen dat, dat niet mag. Adam vraagt aan hen waarom hij niet mee mag doen. Ze zeggen dat hij niet goed genoeg is in basketbal, want hij scoort nooit. Dus willen ze hem er niet bij hebben. Adam loopt teleurgesteld weg.

Casus 4: Fluisteren

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus
2. Hoe kan je opkomen voor Emma en Dunya?

Casus:

Nikki en Yara zijn beste vriendinnen. Ze zijn met Emma en Dunya bij het winkelcentrum. Op een gegeven moment zijn Nikki en Yara aan het fluisteren. Emma vraagt waar ze het over hebben. Waarop Yara antwoordt, dat boeit jou niet want dat was alleen voor Nikki bedoeld. Dunya zegt dat ze dat niet eerlijk vindt en benieuwd is waar ze het over hebben. Nikki zegt dat het toch niet belangrijk was en loopt door samen met Yara.

Casus 5: Klassengroepsapp

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus
2. Hoe kan je opkomen voor Thijs?

Casus:

Thijs is met zijn vrienden aan het voetballen. Hij hoort van Mees dat ze aankomende zaterdag met de klas gaan schaatsen, hij vraagt of Thijs ook komt. Thijs heeft hier niks over gehoord. Hij vraagt aan Mees hoe hij dit weet. Mees antwoordt met 'Huh, zit jij niet in de klassengroepsapp?'. Thijs wordt verdrietig dat hij niet is toegevoegd aan de groepsapp.

Groep 7/8 thema

Verschillen (65 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

Verschillende levensovertuigingen, culturen, samenlevingsvormen en genderidentiteiten

Vaardigheden:

Verschillen uitleggen, respectvol zijn en mening vormen

Attitude:

Verschillen aanvaarden en respectvol zijn; iedereen is gelijk

Overkoepelend doel:

Aan het einde van de les kunnen leerlingen uitleggen wat respect voor verschillende culturen betekent en benoemen hoe ze dit in de praktijk kunnen toepassen.

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling kent verschillen in geloof.
- De leerling kent verschillen in cultuur en tradities.
- De leerling kent de verschillende vormen van samenleven en de leerling weet wat de Nederlandse wet daarover zegt.
- De leerling kent verschillende vormen van genderidentiteit en hij weet wat daarover in de Nederlandse wet staat.
- De leerling weet dat zijn mening niet hetzelfde hoeft te zijn als die van iemand anders.

Vaardigheden:

- De leerling kan zijn mening geven over verschillen in geloof.
- De leerling kan zijn mening geven over verschillen in cultuur en tradities.
- De leerling kan de verschillende vormen van samenleven onderscheiden.
- De leerling kan respectvol zijn mening geven over verschillen die hij in de samenleving ziet.
- De leerling kan respectvol zijn mening geven over verschillen (genderidentiteiten) die hij in de samenleving ziet.

Attitude:

- De leerling wil alle mensen gelijkwaardig behandelen.
- De leerling wil verschillen respecteren die hij in de Nederlandse samenleving ziet.
- De leerling wil respectvol omgaan met mensen die van hem verschillen.
- De leerling wil verschillende vormen van samenleven respecteren.
- De leerling wil mensen met een andere genderidentiteit respecteren en goed met hen omgaan.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
10 min	Introductie	Kennis	Activiteit: brainstorm over ‘respect voor anderen’ Leerlingen bedenken en schrijven op een wisbordje hoe zij ‘respect voor anderen’ omschrijven. Bespreek klassikaal hun antwoorden. Benoem het overkoepelend doel.	Wisbordjes
15 min	Verschillen verkennen	Kennis	Activiteit: stellingen en ervaringen delen Gebruik stellingen (zie bijlage 1). Laat leerlingen ervaringen delen en toon voorbeelden van verschillende geloven, culturen en identiteiten in Nederland.	Bijlage 1
10 min	Respect tonen	Vaardigheden	Activiteit: rollenspel over respectvolle communicatie Leerlingen spelen in tweetallen een kort rollenspel waarin ze een situatie krijgen. De opdracht is om respectvol naar elkaars verhaal te luisteren en te reageren. Zie bijlage 2 voor voorbeeld situaties. Differentiatie: • Uitdaging: Leerlingen die snel klaar zijn, bedenken samen nieuwe scenario’s waarin respect centraal staat. • Ondersteuning: Leerlingen die het moeilijk vinden, krijgen vooraf zinnen aangereikt die ze kunnen gebruiken in het gesprek, zoals “Kun je me daar meer over vertellen?” of “Wat vind je daar leuk aan?”.	Bijlage 2
10 min	Gelijkheid	Attitude	Activiteit: overeenkomsten en verschillen ontdekken Oefening in duo's: Leerlingen werken in duo's en schrijven drie overeenkomsten en drie verschillen op tussen henzelf en hun partner (bijv. hobby's, achtergrond). Elk duo deelt één overeenkomst en één verschil klassikaal. Bespreek hoe zowel verschillen als overeenkomsten waardevol zijn in een respectvolle klasomgeving.	-
10 min	Iedereen is gelijk	Attitude en vaardigheden	Activiteit: kaartjes met situaties over respect en gelijkheid Gebruik kaartjes met situaties over respect en gelijkheid. Bespreek hoe leerlingen hiermee kunnen omgaan en laat hen oplossingen bedenken, zoals "ieder mens is kostbaar". Kaartjes met stellingen zoals: "Ik luister goed naar andere meningen," "Ik waardeer verschillen" en "Ik behandel iedereen eerlijk."	Kaartjes met stellingen
5 min	Afsluiting		Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les “Zijn de leerlingen op de goede weg?” en wat zijn de vervolgstappen “Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?”.	

Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden door kennis te delen over diverse religies, culturen en identiteiten
- Schudden door stellingen en discussies die leerlingen laten reflecteren op respect en gelijkheid
- Luisteren doordat leerlingen in duo's op zoek gaan naar gelijkenissen en verschillen moeten ze luisteren naar de ander
- Gezichtspunt van de ander via duo-oefeningen
- Verantwoordelijkheid doordat leerlingen in de les bezig zijn met de manier waarop ze zich opstellen naar de ander toe.
- Verbinden doordat leerlingen zich kunnen verbinden aan een respectvolle manier van omgaan met de ander

Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: de leerlingen oefenen vrijheid van meningsuiting door hun mening te delen in stellingen en het klascontract. Autonomie wordt bevorderd door het maken van persoonlijke stappenplannen over respect tonen
- Gelijkheid: de duo-oefening en gesprekken over overeenkomsten en verschillen benadrukken het gelijkheidsbeginsel en leren leerlingen discriminatie af te wijzen
- Solidariteit: via rollenspellen en het bespreken van diversiteit en respect leren leerlingen verdraagzaamheid en verantwoordelijkheidsbesef te ontwikkelen in de omgang met anderen

Wetenschappelijke onderbouwing

Het ontwikkelen van respect voor diversiteit en gelijkheid is essentieel voor de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen. Onderzoek wijst uit dat lessen over diversiteit en inclusie bijdragen aan een verhoogde empathie en sociale cohesie in de klas (Verkuyten & Thijs, 2013). Het bespreken van overeenkomsten en verschillen helpt leerlingen om meer begrip te krijgen voor anderen, wat leidt tot een inclusieve en veilige leeromgeving (Banks, 2015).

Banks, J. A. (2015). Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching (6th ed.). Routledge.

Verkuyten, M., & Thijs, J. (2013). Multicultural education and interethnic attitudes: An intergroup perspective. *European Psychologist*, 18(3), 179-190.

Bijlage thema Verschillen

Bijlage 1: stelling activiteit verschillen verkennen

- *"Ik heb vrienden met een andere geloofsovertuiging dan ik."*
- *"Ik vind het leuk om nieuwe tradities te leren kennen."*
- *"Ik eet graag gerechten uit andere landen."*
- *"Ik heb vrienden of familieleden die in een ander land zijn geboren."*
- *"Ik denk dat iedereen het recht heeft om zichzelf te zijn."*
- *"Ik vier thuis een feestdag die anders is dan die van mijn vrienden."*
- *"Ik vind het interessant om andere talen te horen of te leren."*
- *"Ik ken iemand met een beperking die een hulpmiddel gebruikt."*
- *"Ik ben nieuwsgierig naar andere religies of overtuigingen."*
- *"Ik denk dat verschillen tussen mensen het leven interessanter maken."*
- *"Ik zou graag meer willen leren over andere culturen."*
- *"Ik vind het belangrijk om naar verschillende meningen te luisteren."*
- *"Ik heb iets gemeen met iemand van een andere achtergrond."*
- *"Ik heb een gewoonte of traditie die mijn familie uniek maakt."*
- *"Ik denk dat mensen verschillend mogen zijn en toch gelijk behandeld moeten worden."*
- *"Ik heb een favoriete hobby of sport die niet iedereen leuk vindt."*
- *"Ik vind het leuk om met mensen van verschillende leeftijden om te gaan."*

- *"Ik ken iemand die andere feestdagen viert dan ik."*
- *"Ik denk dat iedereen respect verdient, ongeacht hoe ze eruitzien."*
- *"Ik heb geleerd over een ander land op vakantie of via school."*
- *"Ik ben ooit naar een feest geweest waar ik een nieuwe traditie leerde kennen."*
- *"Ik geloof dat iedereen dezelfde kansen zou moeten krijgen, ongeacht hun achtergrond."*
- *"Ik vind het leuk om andere kledingstijlen te zien uit verschillende culturen."*
- *"Ik ken iemand die thuis een andere taal spreekt dan ik."*
- *"Ik vind het belangrijk om anderen te accepteren zoals ze zijn."*

Bijlage 2: casussen

Casus 1: Geloof

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus?
2. Hoe toon je interesse in de feestdag van je vriend?

Casus:

Je vriend vertelt je enthousiast over een feestdag die belangrijk is in zijn geloof. Hij legt uit wat ze thuis doen en waarom het voor hen zo speciaal is. Jij kent deze feestdag niet en hebt er nooit van gehoord.

Casus 2: Gezin

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus?
2. Hoe reageer je begripvol op je klasgenoot?

Casus:

Een klasgenoot vertelt dat hij in een pleeggezin woont. Hij deelt dat hij het soms lastig vindt om uit te leggen waarom hij niet bij zijn biologische ouders woont. Je merkt dat hij er een beetje zenuwachtig bij kijkt.

Casus 3: Hobby's

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus?
2. Hoe toon je respect voor de hobby van de ander?

Casus:

Iemand uit je klas vertelt over een hobby waar hij erg van geniet, zoals het verzamelen van modeltreinen. Jij vindt dit helemaal niet interessant, maar merkt dat hij er veel plezier in heeft.

Casus 4: Tradities

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus?
2. Hoe bespreek je dit zonder oordeel?

Casus:

Tijdens een lunch vertelt een vriend dat ze thuis altijd met hun handen eten, omdat het een belangrijke traditie in hun cultuur is. Hij vraagt of jij dat ook wel eens hebt geprobeerd.

Casus 5: Beperking

Lees de casus door en bespreek daarna de volgende vragen:

1. Wat gebeurt er in de casus?
2. Hoe bied je respectvol hulp aan?

Casus:

Een klasgenoot met een beperking gebruikt een hulpmiddel, zoals een rolstoel of een stok. Je ziet dat hij moeite heeft met het openen van een zware deur. Je twijfelt of je hulp moet aanbieden en hoe je dat het beste kunt doen.

Groep 7/8 thema

Duurzaamheid (70 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

Goed voor aarde zorgen, fossiele brandstoffen, regels overheid NL duurzaamheid, ecologische voetafdruk, Co2 en O2 en oorzaak en maatregelen broeikaseffect

Vaardigheden:

Zien waar milieubewustzijn is op aarde, keuze energiebesparing, bijdrage mens aan milieu, vervuilers herkennen en gevolgen hiervan, belang zorgvuldige omgang met natuur

Attitude:

Goed voor aarde zorgen, verantwoordelijk omgaan energie, nadenken ecologische voetafdruk, risico er verantwoordelijkheid CO2, nadenken en gesprek over broeikaseffect uitstoot

Overkoepelend doel:

Aan het einde van de les kunnen leerlingen vertellen wat invloed heeft op het milieu en hoe duurzaamheid vergoot kan worden.

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling weet dat we goed voor de aarde moeten zorgen.
- De leerling weet wat de voor-en nadelen zijn van fossiele brandstoffen.
- De leerling weet wat welke regels de Nederlandse overheid treft om energie te besparen en duurzame energie te gebruiken.
- De leerling weet wat het broeikaseffect is
- De leerling weet wat een ecologische voetafdruk is

Vaardigheden:

- De leerling kan uitleggen waarom het voor de aarde goed is om met de fiets of lopend naar school te gaan.
- De leerling kan zuinig omgaan met water.
- De leerling kan zuinig omgaan met elektriciteit.
- De leerling kan iets doen voor de natuur.

Attitude:

- De leerling wil verstandig met energie omgaan.
- De leerling wil nadenken over zijn ecologische voetafdruk en hoe hij die kan verkleinen.
- De leerling wil nadenken hoe hij duurzame energie kan gebruiken.
- De leerling wil verantwoordelijk omgaan met zijn watergebruik.
- De leerling wil verantwoordelijk omgaan met zijn elektriciteitsgebruik.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
5 min	Introductie en ecologische voetafdruk	Kennis, vaardigheden en attitude	Activiteit: voetafdruk invullen en bespreken Benoem het doel van de les. Zet de Ecologische voetafdruk test open: Voetafdruktest WWF - Bespreek wat een ecologische voetafdruk is (<i>de ruimte die je inneemt op aarde, hoe veel ruimte er nodig is om voor de dingen die je consumeert, doet en weggooit</i>) Doe hierna de test. Dit kan door een gemiddelde te nemen van de klas, per vraag een leerling te laten beantwoorden of jezelf als voorbeeld te nemen. <i>(Als er extra tijd is, kunnen leerlingen de test ook zelf invullen en dan bespreken met hun schoudermaatje/groepje)</i> Bij de resultaten zie je, je voetafdruk vergeleken met de gemiddelde Nederlander en hoe veel aardbollen je inneemt. Bespreek hierover de volgende vragen: - Waarom zit Amerika op 4,8 wereldbol? - Waarom zit Kenia gemiddeld op 0,6 wereldbol? - Waardoor is jouw/de klas haar aantal hoger of lager dan de gemiddelde Nederlander? - Wat vind je van deze gemiddelden? - Vind je het belangrijk dat mensen letten op hun ecologische voetafdruk? Tip: tijdens het beantwoorden van de vragen kan een link gelegd worden met internationale onrechtvaardigheid uit de les van het thema Samen	Digibord
10 min	Brandstoffen	Kennis en attitude	Activiteit: vragen bespreken over brandstof op het bord en video Ze vroegen in de Voetafdruktest naar de manier waarop je, je huis en water verwarmt en of je groene stroom gebruikt. Dit gaat over brandstoffen die je kan gebruiken. - Wat is een brandstof? <i>Materiaal dat bij verbranding warmte afgeeft</i> - Laat de leerlingen op hun wisbordje schrijven wat zij weten over fossiele brandstoffen. - Verdeel het White-/digibord in twee vlakken. Schrijf boven de ene fossiele brandstoffen en de andere duurzame energiebronnen. Schrijf de antwoorden van de leerlingen op.	Digibord en eventueel whiteboard Wisbordjes en stiften

			• Laat de leerlingen op hun wisbordje schrijven wat zij weten over duurzame energiebronnen. Schrijf deze antwoorden hierna ook op het bord. • Kijk hierna deze video: Energie uit steenkool Schooltv • Schrijf eventueel nog extra informatie bij de twee vlakken. Activiteit: voor- en nadelen van brandstoffen in tweetallen Laat de leerlingen in tweetallen/groepjes voor- en nadelen van de twee soorten brandstoffen bespreken. Bespreek dit kort klassikaal. - Wat zijn belangen in de energietransitie? - Wie hebben welke belangen? - Waarom zijn deze tegenstrijdig?	
5 min	CO2 en O2	Kennis	Activiteit: video over het broeikaseffect In de video ging het over CO2 ook wel koolstofdioxide. Ze vertelden dat te veel CO2 niet goed is voor de planten, dieren en mensen. Dit komt doordat de aarde hierdoor opwarmt en het verstikkend werkt. O2, zuurstof, hebben planten, dieren en mensen juist nodig om te leven. Bomen nemen CO2 op en stoten O2 uit. Ze zijn dus heel belangrijk voor ons leven op aarde. Bekijk de volgende video: Wat is het broeikaseffect? Schooltv	Digibord
20 min	Milieuvervuilers, invloed van de mens, broeikaseffect remmen en energiebesparing	Kennis, vaardigheden en attitude	Activiteit: presentatie maken over duurzaamheid De leerlingen maken een presentatie over duurzaamheid, dit kan zowel via PowerPoint of op papier. De presentatie wordt gemaakt in tweetallen of kleine groepjes De volgende onderdelen moeten aan bod komen: • Wat zijn milieuvervuilers in de omgeving (denk aan tankstations, vliegvelden, grote bedrijven en elektriciteitscentrales) • Wat zijn de gevolgen van deze milieuvervuiling • Hoe kunnen mensen het broeikaseffect remmen en bijdragen aan een beter milieu • Welke dingen kan je doen om energie te besparen • Welke dingen wil jij doen om beter voor de aarde te zorgen en je CO2 uitstoot te verlagen De leerlingen kunnen bijvoorbeeld gebruik maken van de site van het wwf (kom in actie -> met tijd - > duurzaam doen) of de site van milieu centraal en schooldag van de duurzaamheid	Laptops Eventueel papier en potloden/stiften

			Differentiatie • Uitdaging: Laat ze opzoeken wat doet de overheid aan duurzaamheid. Motiveer de leerlingen om een dieper uitgedacht/uitgebreider antwoord te geven • Ondersteuning: help de leerlingen met opzoeken of samenvatten van informatie. Laat ze vooral zoeken naar en nadenken over de laatste drie punten	
15 min	Maatregelen overheid	Vaardigheden en attitude	Activiteit: presenteren van presentatie en bespreken wat de overheid doet Laat de leerlingen (een deel van) hun presentatie presenteren. Hang ze eventueel op in de klas zodat leerlingen er later ook nog over in gesprek kunnen gaan. Bespreek de vraag “Wat doet de overheid om energie te sparen en duurzame energie te gebruiken?” door de leerlingen die deze vraag extra hebben onderzocht of door zelf kennis te delen • Stimuleren van energiebesparing door het isoleren van gebouwen en verduurzamen van woningen door geld te geven hiervoor. Daarnaast nieuwe huizen heel duurzaam bouwen • Verbod op het gebruik van kolencentrales • Mensen te leren hoe ze duurzame energie zo goed mogelijk gebruiken en duurzaam leven (video eventueel kijken: Zet ook de knop om) • In 2030 willen ze klimaatneutraal zijn. Dus dan hebben bedrijven geen effect op het klimaat	-
5 min	Afsluiting		Bespreek met de leerlingen waarom het belangrijk is dat je zorgvuldig omgaat met de natuur. Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les “Zijn de leerlingen op de goede weg?” en wat zijn de vervolgstappen “Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?”. Tip: vraag een week later nog eens wie al iets duurzaam heeft gedaan van zijn/haar poster.	

Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden door leerlingen nieuwe kennis aan te leren over brandstoffen, je ecologische voetafdruk, het broeikaseffect en duurzaamheid
- Schudden door leerlingen kritisch te laten kijken naar hun voetafdruk op de aarde en de impact van hun manier van leven op het klimaat
- Luisteren door leerlingen naar elkaars oplossingen te laten luisteren door middel van de presentaties
- Gezichtspunt van de ander door te bespreken van de gemiddelde voetafdruk van andere landen is
- Creativiteit kunnen de leerlingen kwijt in hun presentatie
- Verantwoordelijkheid door te bedenken hoe de mens invloed heeft op het klimaat en wat zij kunnen doen om hun uitstoot en verbruik te verminderen
- Verbinden de leerlingen kunnen zich verbinden met het klimaat en de natuur

Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: in de les wordt autonomie bevorderd doordat de leerlingen bezig zijn met hun rol in duurzaamheid en het klimaat. Ook in de les krijgen ze autonomie doordat ze zelf een poster mogen maken en deze presenteren. Voor de poster zijn er bepaalde kaders, maar hierbinnen hebben zij hun eigen vrijheid om het in te vullen
- Gelijkheid:
- Solidariteit: in de les komt verantwoordelijkheidsbesef sterk terug. Er wordt aan de leerlingen gevraagd na te denken over de rol van zichzelf en hun medemens op het klimaat. Daarnaast draait het ook om respect richting de aarde en de natuur, je moet er zorgvuldig mee omgaan.

Wetenschappelijke onderbouwing

Het is belangrijk om kennis over de klimaatverandering aan te leren, zodat er geen misconcepties zijn. Ook gaan zij er steeds meer last van de veranderingen krijgen. Daarnaast is het belangrijk dat leerlingen ook het idee hebben dat ze er iets aan kunnen doen, anders hebben negatieve emoties de boventoon (Léger-Goodes et al., 2023). Door tijdens de les ook te bedenken wat er gedaan kan worden en wat leerlingen zelf kunnen doen wordt deze aanpak bevorderd.

Léger-Goodes, T., Malboeuf-Hurtubise, C., Hurtubise, K., Simons, K., Boucher, A., Paradis, P. O., ... & Gagnéux, M. (2023). How children make sense of climate change: A descriptive qualitative study of eco-anxiety in parent-child dyads. *Plos one*, 18(4), e0284774.

Bijlage thema Duurzaamheid

Niet van toepassing

Groep 7/8 thema Digitaal (60 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

Verslaving, cyberpesten, intieme media

Vaardigheden:

Schermtijd begrenzen, jezelf presenteren op sociale media, handelen bij cyberpesten

Attitude:

Overeenkomsten met vaardigheden, nu op attitude niveau

Overkoepelend doel:

Aan het einde van de les kunnen leerlingen bewust omgaan met hun schermtijd en online gedrag. Ze ontdekken hoe ze verantwoord en kritisch keuzes kunnen maken over wat ze wel of niet delen, en leren hoe ze respectvol en vriendelijk online kunnen zijn.

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling weet dat sociale media verslavend kan zijn
- De leerling weet wat hij moet doen als er digitaal gepest wordt.
- De leerling weet wat sociale media is.
- De leerling ken de voordelen en gevaren van het delen van informatie op sociale media.
- De leerling weet wat groepsdruk is bij sociale media.

Vaardigheden:

- De leerling kan inschatten wat een passende schermtijd is.
- De leerling kan een positief berichtje versturen.
- De leerling kan inschatten hoe een berichtje op iemand anders overkomt.
- De leerling kan zijn keuzes op het internet verantwoorden.

Attitude:

- De leerling wil kritisch naar zijn schermtijd kijken.
- De leerling wil keuzes maken over wat hij deelt op sociale media.
- De leerling wil voor anderen opkomen wanneer iemand digitaal wordt gepest.
- De leerling wil letten op zijn digitale gedrag.
- De leerling wil verantwoordelijkheid nemen voor zijn digitale gedrag.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
10 min	Introductie	Kennis	Activiteit: inventariseren van schermtijd De leerling schrijft zijn dagelijkse schermtijd op wisbordje en vervolgens gaan de leerlingen in een rij staan van weinig naar veel schermtijd. Bespreek kort wat de leerlingen veel schermtijd vinden. Benoem het overkoepelend doel. Bekijk video: Wat is socialbesitas? Schooltv	Wisbordjes
15 min	Cyberpesten	Kennis	Activiteit: stellingen Gebruik stellingen zoals: - 'Ik heb zelf cyberpesten meegemaakt'. - 'Ik herken cyberpesten'. Laat leerlingen hun ervaringen delen, en toon statistieken over cyberpesten en schermtijd. Statistieken cyberpesten of statistieken schermgebruik .	
10 min	Woordweb	Kennis	Activiteit: woordweb over sociale media Laat de leerlingen individueel een woordweb maken over sociale media. Schrijf in het midden 'Mijn onlinewereld'. Wat komt er in hen op? Welke apps gebruik je? Wat zijn de voor- en nadelen? Bespreek dit daarna klassikaal, focus op de voor- en nadelen.	Wisbordje
15 min	Recept omgaan met media	Vaardigheden en attitude	Activiteit: recept (stappenplan) maken Laat de leerlingen een recept (stappenplan) maken hoe met verschillende situaties het beste kan omgaan, zoals het beheersen van schermtijd, wat ze wel en niet delen en omgaan met cyberpesten. Bespreek dit kort klassikaal. Differentiatie: • Uitdaging: een werkblad met een complexer probleem. • Ondersteuning: aanbieden van voorbeelden over mogelijke stappen	Wit papier Potlood/pen
5 min	Afsluiting		Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les "Zijn de leerlingen op de goede weg?" en wat zijn de vervolgstappen "Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?".	

Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden door inzichten te geven in verantwoord mediagebruik
- Schudden door kritische reflectie via stellingen over cyberpesten
- Luisteren doordat leerlingen hun recept delen met andere leerlingen
- Gezichtspunt van de ander door leerlingen hun ervaringen te laten delen over cyberpesten
- Creativiteit inzetten via activiteiten zoals een woordweb en recept
- Verantwoordelijkheid nemen door een stappenplan voor digitaal gedrag te maken

Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: leerlingen oefenen autonomie door bewust na te denken over schermtijd en eigen keuzes te maken. Vrijheid van meningsuiting komt terug bij het delen van ervaringen en meningen over cyberpesten.
- Gelijkheid: de stellingen en gesprekken over online gedrag bevorderen het gelijkheidsbeginsel en leren leerlingen discriminatie in online omgevingen te herkennen en af te wijzen.
- Solidariteit: door empathie te ontwikkelen bij cyberpesten en respectvol gedrag online te stimuleren, werken leerlingen aan verdraagzaamheid en verantwoordelijkheidsbesef.

Wetenschappelijke onderbouwing

Betere vaardigheden op het gebied van mediawijsheid zorgt voor minder risicogedrag online (Taba et al., 2022). Het verbeteren van deze vaardigheden heeft invloed op de maatschappelijke rol van de leerlingen, ze zijn beter gekwalificeerd voor de maatschappij (Biesta, 2014).

Biesta, G. (2014, 24 maart), Wat is goed onderwijs? Over kwalificatie, socialisatie en subjectivering. NIVOZ. Geraadpleegd op 20 november 2024, van <https://nivoz.nl/nl/nro/wat-is-goed-onderwijs-over-kwalificatie-socialisatie-en-subjectivering>

Taba, M., Allen, T. B., Caldwell, P. H. Y., Skinner, S. R., Kang, M., McCaffery, K., & Scott, K. M. (2022). Adolescents' self-efficacy and digital health literacy: a cross-sectional mixed methods study. BMC Public Health, 22(1). <https://doi.org/10.1186/s12889-022-13599-7>

Bijlage thema Digitaal

Niet van toepassing

Groep 7/8 thema

Democratie (65 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

Nederlandse kiesstelsel, hoe volksvertegenwoordiging, regering, wet en rechtspraak vorm heeft, politieke visies, gelijkheidsbeginsel

Vaardigheden:

Kleine verkiezing organiseren, voor- en nadelen kiesstelsel, politieke visies uitleggen en vergelijken, belang gelijkheid, vb. schending rechten

Attitude:

In de toekomst stemmen, gesprek over politiek aangaan, eigen denken vergelijken, weten opvolgen, vrijheid en rechten van anderen beschermen

Overkoepelend doel:

: Aan het einde van de les begrijpen leerlingen de basisprincipes van democratie, inclusief het Nederlandse kiesstelsel en de rol van volksvertegenwoordiging, en kunnen zij deze toepassen door een kleine verkiezing te organiseren.

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling weet hoe de verkiezingen werken.
- De leerling weet de werking van de 1^e en 2^e kamer.
- De leerling weet wat de grondwet is.
- De leerling kent verschillende politieke partijen en hun ideeën.
- De leerling weet wat gelijkwaardigheid is.
- De leerling weet wat solidariteit is.
- De leerling weet wat vrijheid is.

Vaardigheden:

- De leerling kan verschillen tussen een aantal politieke partijen benoemen.
- De leerling kan uitleggen hoe de Bijbel over de overheid spreekt.
- De leerling kan op een gelijkwaardige manier met andere mensen omgaan.
- De leerling kan zijn mening uiten.
- De leerling kan omgaan met mensen die anders zijn.
- De leerling kan begrip voor anderen hebben.
- De leerling kan ermee omgaan dat iemand anders een andere mening heeft.
- De leerling kan er iets van zeggen als er iets gebeurt wat niet fijn is voor een ander.
- De leerling kan verantwoordelijkheid nemen voor wat hij zegt.

Attitude:

- De leerling wil snappen wat de politiek doet voor mensen.
- De leerling wil zijn mening vergelijken met die van andere mensen.
- De leerling wil de wetten van de overheid opvolgen.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
10 min	Introductie	Kennis	Activiteit: inleiding en uitleg over de tweede kamer Start met een klassikale vraag: "Wie weet hoe de Tweede Kamer werkt?" Geef een korte uitleg over het Nederlandse kiesstelsel en de rol van volksvertegenwoordigers. Geef informatie over hoe de wetgeving en rechtspraak vorm krijgen en functioneren. Benoem daarnaast wat het gelijkheidsbeginsel is. Bekijk deze video: Wat doet de Tweede Kamer? Benoem het overkoepelend doel van de les.	-
15 min	Hoofdstromen	Kennis en vaardigheden	Activiteit: politieke stromingen en partijonderzoek Bespreek eerst gezamenlijk de verschillende politieke stromingen (bijvoorbeeld sociaaldemocratie, liberalisme, christendemocratie) en leg hun belangrijkste kenmerken uit. Verdeel daarna de leerlingen in groepen en laat elke groep een specifieke politieke partij kiezen die past bij een van de stromingen. Laat hen onderzoeken hoe de partij aansluit bij de gekozen stroming en een poster maken waarin ze de belangrijkste standpunten en kenmerken van die partij presenteren. Bespreek de posters en bevindingen klassikaal. Differentiatie: • Uitdaging: Leerlingen die sneller klaar zijn, bedenken een concreet plan of campagne waarmee hun partij meer stemmen zou kunnen winnen. • Ondersteuning: geef een lijst met relevante bronnen of een lijst met de belangrijkste standpunten van een partij	Laptops, knippen en plakmaterialen en posters
20 min	Kleine verkiezing	Vaardigheden en attitude	Activiteit: klasverkiezing Organiseer een klasverkiezing: elke groep presenteert hun 'partij' en leerlingen stemmen anoniem op de partij die hen aanspreekt. Bespreek het proces: "Hoe voelt het om te stemmen? Was iedereen eerlijk?" Dit kan worden teruggekoppeld naar de waarde van gelijkheid in het kiesstelsel. Differentiatie: • Uitdaging: Laat leerlingen na het stemmen in discussie gaan over welke partij de meeste invloed op hen heeft gehad en waarom. • Ondersteuning: geef voorbeelden van standpunten en campagnes	Stembiljetten

15 min	Gelijkheid	Kennis, vaardigheden en attitude	Activiteit: gelijkheid bespreken Bespreek situaties waarin gelijkheid wordt geschonden, zie bijlage 1 voor een aantal voorbeelden. Vraag leerlingen om voorbeelden te geven van wat zij belangrijk vinden om gelijkheid te beschermen, en laat hen hierover discussiëren. Bespreek daarnaast met de leerlingen waarom het goed is om anderen te respecteren en waarom het goed is om te stemmen. Vraag leerlingen om voorbeelden te geven van wat zij belangrijk vinden om gelijkheid te beschermen, en laat hen hierover discussiëren.	-
5 min	Afsluiting		Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les “Zijn de leerlingen op de goede weg?” en wat zijn de vervolgstappen “Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?”.	

Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden door kennis te delen over het Nederlandse kiesstelsel, politieke visies, en het belang van gelijkheid
- Schudden door stellingen en discussies die leerlingen laten reflecteren op hun politieke opvattingen en het gelijkheidsbeginsel
- Luisteren door verkiezingen te organiseren en naar andere partijen te moeten luisteren
- Gezichtspunt van de ander door het vergelijken van verschillende politieke stromingen en visies
- Verantwoordelijkheid nemen door een kleine verkiezing te organiseren

Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: Leerlingen oefenen vrijheid van meningsuiting door hun opvattingen te delen in de discussie over politieke stromingen en tijdens de verkiezingsorganisatie. Autonomie wordt bevorderd door het proces van stemmen en het reflecteren op hun politieke keuzes.
- Gelijkheid: Door het bespreken van politieke visies en het gelijkheidsbeginsel leren leerlingen het belang van gelijkheid in de samenleving en begrijpen ze waarom het essentieel is om discriminatie tegen te gaan.
- Solidariteit: Via de organisatie van een verkiezing en het nadenken over schendingen van mensenrechten ontwikkelen leerlingen een gevoel van verantwoordelijkheid en solidariteit ten opzichte van de rechten van anderen.

Wetenschappelijke onderbouwing

Basiskennis over democratie en het stimuleren van betrokkenheid bij politiek zijn essentieel voor de vorming van actieve burgers. Leerlingen die vroeg kennismaken met democratische processen nemen sneller deel aan politieke en sociale activiteiten in hun volwassen leven (Hoskins et al., 2021). Leren over gelijkheid en het bestrijden van discriminatie draagt bij aan een inclusieve samenleving en versterkt sociale cohesie (Verkuyten & Thijs, 2013).

Hoskins, B., Janmaat, J. G., & Melis, G. (2021). Understanding Civic Engagement: Multi-Level Analysis of Civic Competence and Action in Europe. *Journal of Social Science Education*, 20(2), 13-31.

Verkuyten, M., & Thijs, J. (2013). Multicultural education and interethnic attitudes: An intergroup perspective. *European Psychologist*, 18(3), 179-190.

<https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000152>

Bijlage thema Democratie

Bijlage 1: casussen

Casus 1: Discriminatie op basis van afkomst

Casus:

Amira heeft een presentatie voorbereid voor de klas. Na haar presentatie maken een paar klasgenoten een opmerking over haar accent en zeggen dat ze daardoor minder goed is in Nederlands. Amira lijkt zich hierdoor onzeker te voelen en blijft stil.

Casus 2: Genderdiscriminatie

Casus:

Tijdens gymles kiest een klasgenoot alleen jongens voor zijn team en zegt: "Meisjes zijn toch niet goed in voetbal." De meisjes kijken elkaar aan en lijken boos, maar zeggen niks.

Casus 3: Discriminatie op basis van een handicap

Casus:

David gebruikt een rolstoel. Tijdens een schooluitje kiest de klas een route die niet rolstoelvriendelijk is. David vraagt of ze een andere route kunnen nemen, maar een paar leerlingen vinden dat te veel gedoe.

Casus 4: Discriminatie op basis van geloof

Casus:

Tijdens de lunch haalt Sarah haar broodtrommel tevoorschijn en eet ze iets wat niet iedereen kent. Een klasgenoot zegt: "Wat eet jij nou weer? Dat ziet er echt vies uit." Sarah wordt rood en zegt niets meer.

Casus 5: Ongelijke behandeling in een groep

Casus:

Bij een groepsopdracht krijgt een leerling altijd de moeilijke taken, terwijl de andere groepsleden makkelijker werk doen. Wanneer hij hier iets van zegt, wordt hij genegeerd.

Groep 7/8 thema Wereld

les 1 (60 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

Buitenlandse talen voor contact, samenhang economieën, EU en NAVO

Vaardigheden:

Vertellen over verbondenheid Nederlandse economie, veiligheid en milieu buiten NL, EU en NAVO en voor- en nadelen hiervan

Attitude:

Nadenken over voor- en nadelen economische verbondenheid, rol Nederland in samenwerkingen

Overkoepelend doel:

Aan het einde van de les kunnen leerlingen uitleggen hoe landen met elkaar verbonden zijn.

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling weet dat landen elkaar nodig hebben om geld te verdienen.
- De leerling weet dat landen samenwerken in organisaties, zoals de EU en NAVO.

Vaardigheden:

- De leerling kan vertellen wat de EU doet voor het milieu.
- De leerling kan vertellen wat de EU doet voor veiligheid.

Attitude:

- De leerling wil nadenken waarom het belangrijk is dat landen met elkaar samenwerken.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
5 min	Introductie	Kennis	Activiteit: herkennen van talen Benoem het doel van de les. En vraag aan de leerlingen welke woorden ze herkennen van het bord (zie bijlage) - Uit welke taal komt welk woord? - Wie spreekt er een andere taal dan Nederlands? Welke taal? - Waarom zijn er verschillende talen? - Waarom zou je andere talen leren?	Bijlage als startscherm van de les
10 min	Economische verbondenheid	Kennis en vaardigheden	Activiteit: woordweb over import en export Nederlands kan je alleen maar in op een paar plekken in de wereld spreken. De taal is niet verbonden met veel andere landen. Wat wel verbonden is met andere landen is de economie van Nederland. Nederland importeert en exporteert namelijk goederen en diensten met andere landen. Maak twee woordwebben (klassikaal), bespreek eerst de betekenis van het woord - Wat betekent import? Kopen van goederen (dingen die je kan aanraken) en diensten (kan je niet aanraken) uit andere landen Schrijf import in het midden van het woordweb, met de klas schrijf je goederen en diensten op die Nederland importeert. Bijvoorbeeld: <i>bananen, concerten van bijvoorbeeld Taylor Swift, kleding, elektronische apparaten, auto's</i> - Wat betekent export? Verkopen van goederen en diensten aan andere landen Schrijf export in het midden van het woordweb, met de klas schrijf je goederen en diensten op die Nederland exporteert. Bijvoorbeeld: <i>aardolie, bouw van dammen in India, tulpen, vlees</i> Landen kunnen dus niet zonder elkaars economieën, het ene land moet importeren zodat het andere land kan exporteren.	Digibord of whiteboard voor de woordwebben
10 min	Samenwerkingsverdragen EU en NAVO	Kennis en vaardigheden	Activiteit: vragen bespreken over de EU en NAVO en video's	Digibord voor video

			Hebben het gehad over de economie, maar Nederland werkt ook samen met andere landen. Dit heten samenwerkingsverbanden. De volgende vragen kunnen gesteld worden over de EU: - Waar staat EU voor? - Zitten alle landen uit het werelddeel Europa in de EU? EU-landen Europese Unie bekijk op deze kaart welke landen zijn aangesloten bij de EU - Wat doet de Europese Unie? Laat de leerlingen de vragen beantwoorden en bekijk daarna deze video: Wat is de Europese Unie? (Klokhuis). Leerlingen vullen na de video antwoorden aan Conclusie: <i>het gaat dus om gezamenlijke afspraken op heel veel verschillende gebieden met de landen die zijn aangesloten.</i> Er is ook een ander samenwerkingsverband waar Nederland bij hoort, namelijk de NAVO Kijk wat de leerlingen al weten over de NAVO door de volgende drie vragen te stellen - Waar staat de NAVO voor? - Welke landen zijn lid van de NAVO? - Wat doet de NAVO? Ze hoeven hier nog geen (goed) antwoord op te geven. Bekijk met elkaar deze video: Kindvraag: Wat is de NAVO? (Jeugdjournaal) Beantwoord hierna de drie vragen nog een keer met de kennis uit het filmpje	
30 min	Verbondenheid en samenwerkingen	Kennis, vaardigheden en attitude	Activiteit: poster maken en presenteren Opdracht in tweetallen of kleine groepjes Poster maken waarbij antwoord wordt gegeven op de volgende vragen: • Hoe is Nederland verbonden met andere landen? Voor de onderwerpen: – Economie – Samenwerkingsverbanden (EU en NAVO) – Veiligheid en klimaat • Wat zijn voor- en nadelen van de verbondenheid? Voor de onderwerpen:	1 A4 of A3 papier wit per groepje Stiften en/of kleurpotloden Potlood/gum/vulpen

			– Economie – Samenwerkingsverbanden (EU en NAVO) – Veiligheid en klimaat • Wat is de rol van Nederland in deze samenwerkingen? Differentiatie: • Uitdaging: laat de leerlingen nog extra informatie opzoeken voor hun poster. Laat ze bijvoorbeeld zoeken naar de rol van Nederland in de samenwerkingen, cijfers over bijvoorbeeld de economie, regels over het klimaat in de EU, regels over veiligheid in de NAVO • Ondersteuning: ondersteun de leerlingen door te verwijzen naar de woordwebben die eerder zijn gemaakt en de video die is bekeken. Laat ze kort samenvatten wat ze nog weten en laat ze hierna nadenken over voor- en nadelen van ieder onderdeel (economie, samenwerkingsverbanden, veiligheid en klimaat) Presenteren van de (belangrijkste) bevindingen van de poster in ongeveer 2 minuten per groepje.	
5 min	Afsluiting		Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les “Zijn de leerlingen op de goede weg?” en wat zijn de vervolgstappen “Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?”. De volgende les van wereld gaat over moderne slavernij en wereldgodsdiensten.	

Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden doordat er in de les veel kennis wordt overgedragen en opgedaan over economische verbondenheid en samenwerkingsverbanden
- Schudden door kritisch te kijken naar de voor- en nadelen van de verbondenheid en verbanden met andere landen
- Luisteren door de vele (klassikale) gesprekken leren leerlingen naar elkaar te luisteren
- Gezichtspunt van de ander door te starten met verschillende talen, leren leerlingen dat een taal voor contact zorgt met anderen. Daarnaast staat in de les centraal dat Nederland niet op zichzelf staat maar verbonden is met andere landen en dus een ander gezichtspunt innemen
- Creativiteit kunnen de leerlingen kwijt in het maken van de poster
- Verbinden komt terug doordat leerlingen een mening kunnen vormen over de verbondenheid van Nederland

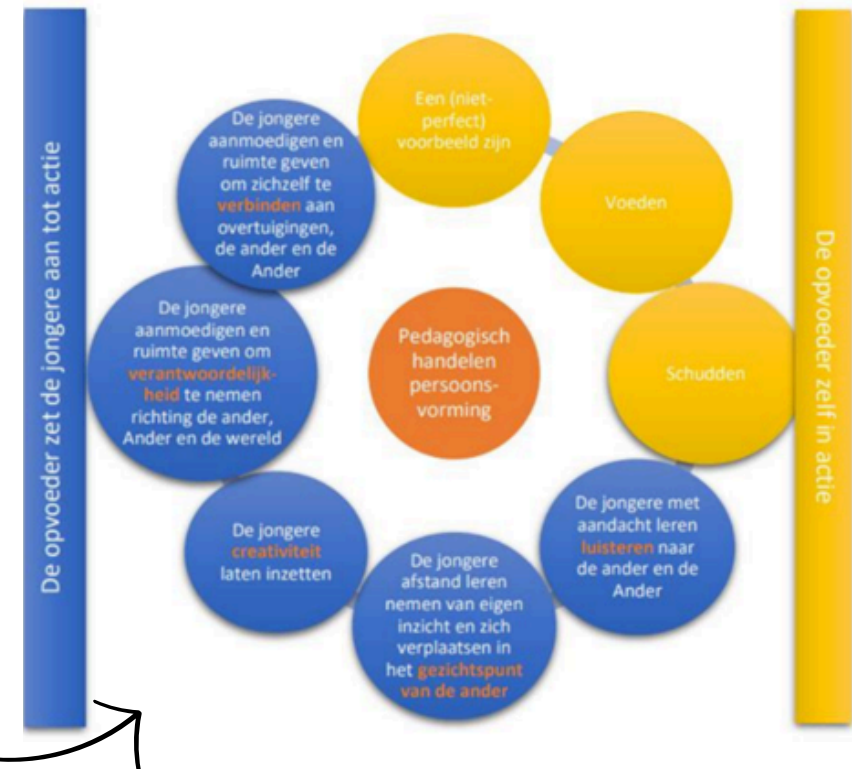
Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: de leerlingen hebben bij het maken van de poster autonomie over de vormgeving en inhoud hiervan. Ook vormen ze een mening over de verbondenheid en samenwerkingen van Nederland met andere landen.
- Gelijkheid: de leerlingen zijn in de les bezig met de verbondenheid van landen en hoe zij samen gelijke afspraken maken.
- Solidariteit: binnen de verbondenheid van landen komt solidariteit terug.

Wetenschappelijke onderbouwing

Het is belangrijk om kennis en vaardigheden over de wereld op te doen, omdat dit bijvoorbeeld nodig is om teksten te begrijpen (Houtveen et al., 2021). De kennis die door ouders wordt meegegeven aan het kind (door naar musea te gaan en met ze te praten) verschilt per gezin (McEwan, 2009). Op school kunnen deze verschillen gelijkgesteld worden door kennis over de wereld aan te bieden (Volman & Veerman, 2022)

Houtveen, T., Van Steensel, R.C.M., & De la Rie, S. (2021) De vele kanten van leesbegrip. Literatuurstudie naar onderwijs in begrijpend lezen in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs.
McEwan, E.K. (2009). Teach Them All I to Read. Catching Kids Before They Fall Through the Cracks. California: Corwin.
Volman, M. & Veerman, E. (2022). Binnen- en buitenschools leren verbinden. www.onderwijskennis.nl.

Bijlage thema Wereld les 1

Bijlage 1: lesstart dia

Hallo Merhaba مرحباً
Здравствуйте
Bonjour 你好 Cześć
Guten Tag Hej Hola Hello

A word cloud featuring ten languages in different colors and orientations. The words are: Nederlands (pink, tilted), Turks (blue, horizontal), Arabisch (red, tilted), Russisch (yellow, horizontal), Frans (orange, tilted), Chinees (green, horizontal), Pools (blue, horizontal), Deens (dark blue, horizontal), Engels (purple, horizontal), Duits (teal, horizontal), and Spaans (green, horizontal).

Nederlands

Turks

Arabisch

Russisch

Frans

Chinees

Pools

Deens

Engels

Duits

Spaans

Groep 7/8 thema Wereld

les 2 (60 min)

Doelen uit de leerlijn

Kennis:

Nederlandse koloniën en slavernij, verschillende meningen slavernij, wereldgodsdiensten

Vaardigheden:

Koloniale geschiedenis, overeenkomsten en verschillen tussen wereldgodsdiensten

Attitude:

Open blik naar andere culturen, kritisch nadenken verleden NL, in gesprek gaan met en ideeën uitleggen aan andersdenkenden

Overkoepelend doel:

Aan het einde van de les kunnen leerlingen uitleggen hoe er nu moderne slavernij is in Nederland en wat overeenkomsten en verschillen zijn tussen wereldgodsdiensten.

Te observeren ontwikkelpunten

Kennis:

- De leerling weet wat slavernij is.
- De leerling weet de gewoontes van andere wereldgodsdiensten.

Vaardigheden:

- De leerling kan oplossingen bedenken tegen armoede.
- De leerling kan uitleggen dat een deel van onze spullen worden gemaakt in slavernij.
- De leerling kan uitleggen wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen het boeddhisme, hindoeïsme en het christendom

Attitude:

- De leerling wil zonder vooroordelen kijken naar mensen uit een andere cultuur.
- De leerling wil nadenken over oplossingen tegen armoede.
- De leerling wil nadenken over wat hij kan doen tegen slavernij.
- De leerling wil respectvol in gesprek gaan met mensen die een anders denken dan hij.

Tijd	Onderdeel	Doelen	Activiteit	Materialen
5 min	Introductie	Kennis	Activiteit: woordweb over slavernij Benoem het doel van de les. Maak een woordweb. - Wat weten de leerlingen over slavernij? Bespreek dat slavernij een vorm van dwangarbeid is. Mensen werden eigendommen en hadden geen eigen rechten meer. Nu is slavernij over de hele wereld verboden	Digibord of whiteboard
10 min	Slavernij	Kennis, vaardigheden en attitude	Activiteit: vragen bespreken en video over moderne slavernij - Denken jullie dat er nu nog slavernij is? <i>Er is nu ook nog sprake van slavernij, dit wordt moderne slavernij genoemd. Moderne slavernij vindt plaats als iemand wordt gedwongen om te werken in onmenselijke omstandigheden en hier niets/nauwelijks iets voor krijgt betaald (uitbuiting)</i> Er zijn verschillende soorten moderne slavernij - Schuldslavernij: schuld afbetalen via arbeid - Seksuele uitbuiting - Kinderarbeid - Mensenhandel - Dwangarbeid Bekijk de video over dwangarbeid Moderne slavernij 'ernstig, hardnekkig en wereldwijd probleem' (Video kijken vanaf 2.20 min) of bekijk de video op slide 9 van deze site Wat is moderne slavernij? NPO Kennis over de omstandigheden bij de bouw van het voetbalstadion in Qatar. Bespreek met de groep de volgende vragen: - Wat vinden ze van de video en waarom? - Hoe kan het dat er nu nog slavernij is? - Wat zou er gedaan kunnen worden om slavernij te laten verdwijnen?	Digibord voor video
15 min	Wereldgodsdienst en	Kennis en vaardigheden	Activiteit: kennis verzamelen over het hindoeïsme en video's Laat de leerlingen op een wisbordje schrijven wat zij weten over het hindoeïsme. Bespreek de antwoorden en schrijf ze op het bord. Bekijk hierna deze video Dit Geloof Ik Schooltv beantwoord	Digibord/Whiteboard Wisbordjes

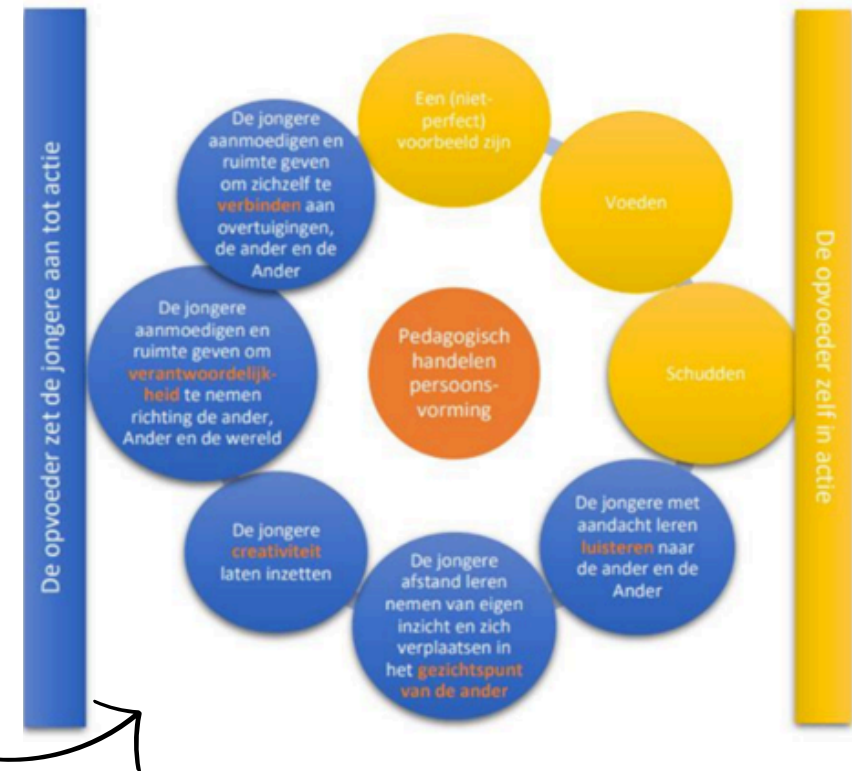
		met de klas de vragen die ze stelt op het einde van de video. Laat de leerlingen vertellen wat ze nieuw hebben geleerd en schrijf dit erbij op het bord. Bijvoorbeeld: - <i>Krishna is de belangrijkste en oorspronkelijke god. Ook zijn er nog halfgoden</i> - <i>Bhagavad Gita is het heilige boek</i> - <i>Veda's zijn heilige geschriften</i> - <i>Jhandi -> rode vlaggen voor voorspoed en bescherming</i> - <i>Chanten is een soort bidden</i> - <i>Tempel (Mandir)</i> - <i>Je kan ook bidden bij een huisaltaar</i> - <i>Geen vlees eten want dieren zijn heilig</i> Ook zijn er feesten bij het hindoeïsme (bekijk eventueel de video's) - Holi (Wat is Holi? Schooltv) - Divali (Hoe wordt Divali gevierd? Schooltv) - Kruikenfestival (Kumbh Mela) (Grootste feest van de wereld in India, Jeugdjournaal) En ze geloven in een kastensysteem (bekijk eventueel de video) - Het kastensysteem Schooltv Activiteit: kennis verzamelen over het boeddhisme en video's Laat de leerlingen nu op een wisbordje schrijven wat zij weten over het boeddhisme. Bespreek de antwoorden en schrijf ze op het bord. Bekijk hierna deze video Wie was Boeddha? - YouTube. Laat de leerlingen vertellen wat ze nieuw hebben geleerd en schrijf dit erbij op het bord. - <i>Altaar</i> - <i>Op zoek naar verlichting door niet jaloers of hebberig te zijn en respect te hebben voor ieder levend wezen (dus ook muggen)</i> - <i>Zelfinzicht is belangrijk, jezelf leren kennen</i> - <i>Meditatie</i> - <i>De dalai lama is heel belangrijk, een spirituele leider</i> - <i>Tipitaka is het heilige boek</i>	
--	--	---	--

15 min	Wereldgodsdienst en verwerking	Kennis, vaardigheden en attitude	Activiteit: overeenkomsten en verschillen van wereldgodsdiensten in groepjes Bespreek wat de leerlingen weten over de tradities en rituelen van het christendom, het jodendom en de islam. Hierna gaan de leerlingen in groepjes opschrijven welke overeenkomsten en verschillen er zijn tussen het hindoeïsme en boeddhisme. Hierna gaan ze ook vergelijken met het christendom, het jodendom en de islam. Differentiatie: • Uitdaging: laat de leerlingen ook het christendom, het jodendom en de islam onderling vergelijken • Ondersteuning: laat de leerlingen eerst bedenken wat overeenkomsten en verschillen zijn tussen het hindoeïsme en boeddhisme. Hierna de vergelijking met het christendom, daarna het jodendom en daarna de islam. Houdt het op vergelijken van 1 andere godsdienst met het hindoeïsme en boeddhisme Tip: er zijn afleveringen op Schooltv van Dit Geloof Ik, waarbij kinderen die geloven in een wereldgodsdienst met elkaar in gesprek gaan over hun geloof. De afleveringen duren 6 tot 12 minuten.	Wit papier en potlood/pen
5 min	Afsluiting		Afronding van de les, hierbij kan je aandacht besteden aan feedback en feed-forward. Er wordt gereflecteerd op de les "Zijn de leerlingen op de goede weg?" en wat zijn de vervolgstappen "Wat wordt er verder nog gedaan aan het onderwerp of waarover gaat de volgende les?".	

Onderbouwing van deze les

Pedagogische vaardigheden

- Voeden doordat er in de les veel kennis wordt overgedragen en opgedaan
- Schudden door slavernij niet alleen te zien als iets van vroeger, maar ook als iets dat nu plaatsvindt
- Luisteren door in groepjes te kijken naar overeenkomsten en verschillen binnen wereldgodsdiensten luisteren de leerlingen naar suggesties van de ander
- Gezichtspunt van een ander doordat de leerlingen leren over situaties in de moderne slavernij en bij wereldgodsdiensten staat het gezichtspunt van een ander centraal, specifiek bij de video over het hindoeïsme zien leerlingen het gezichtspunt van een hindoestaans meisje
- Verbinden komt terug doordat leerlingen leren over de overtuigingen van verschillende geloven en de mogelijkheid krijgen om zich hiermee te verbinden

Democratische basiswaarden:

- Vrijheid: de leerlingen worden tijdens het onderdeel slavernij geconfronteerd met onvrijheid. Daarnaast staat godsdienstvrijheid centraal in het tweede deel van de les.
- Gelijkheid: gelijkheid komt aan bod wanneer er gesproken wordt over slavernij, hierbij zijn mensen namelijk niet gelijk aan elkaar. Ook bij de wereldgodsdiensten komt het gelijkheidsbeginsel terug.
- Solidariteit: het gaat bij het onderwerp slavernij en de wereldgodsdiensten over verdraagzaamheid, begrip en respect.

Wetenschappelijke onderbouwing

Hetzelfde als wereld les 1. En daarnaast draagt kennis over verschillende godsdiensten voor aan subjectificatie, de persoonsvorming van een leerling (Bakker & Heijstek-Hofman, 2019)

Bakker, E., & Heijstek-Hofman, A. (2019). Levensbeschouwing: dé basis voor burgerschapsvorming!. *Religie & Samenleving*, 14(2), 210-221.

Bijlage thema Wereld les 2

Niet van toepassing